

remplit pas l'idée que nous donne de cette pièce un moine même de Saint-Amand, lorsqu'il dit à ce sujet :

*Susceptam querulo Gilbertus carmine cladem
Concelebrat, mæstis prosequiturque modis.*

Valère André fait juger qu'il avait vu ce poème dans les manuscrits, puisqu'il nous apprend qu'il était divisé en quatre livres et bien écrit pour ce temps-là. *Scriptis eleganti carmine*, dit ce bibliographe, *de incendio Elnonensi libros IV*. Cependant on regarde ce poème comme perdu (BOLL. *ibid.*).

3e Au temps de Sanderus on voyait à la bibliothèque de Saint-Amand un manuscrit contenant un Commentaire sur toutes les Epîtres de S. Paul, sous le nom de Gilbert, moine du lieu (SAND. *Bib. Belg. ms.*, part. 1, p. 46). Le manuscrit était coté 165, et portait pour titre : *D. M. N. Gilleberti monachi S. Amandi Expositio in omnes Epistolas S. Pauli*. Les trois lettres initiales peuvent signifier *domni magistri nostri*, et montrent que cette inscription est d'une autre main que de celle de l'auteur original.

4e Sanderus ajoute que l'on conservait à la même bibliothèque un autre manuscrit coté 188, dans lequel étaient des sermons pour tous les jours de fête pendant le cours de l'année. Ils ne portaient point le nom de Gilbert. Il y était seulement marqué que c'était la production d'un moine de Saint-Amand; et l'on y découvrirait beaucoup de lumière, de solidité, avec un grand fonds de piété et d'érudition ! Tous caractères qui, rapprochés des qualités personnelles de Gilbert, ne permettent presque pas de douter que ce ne fût là un de ses ouvrages.

Les premiers continuateurs de Bollandus parlent en particulier d'un sermon sur Saint-Amand, qu'ils avaient trouvé isolé dans les manuscrits, et dont ils ont publié les premières lignes (BOLL. 6 *Feb.*, pag. 843, n. 131). Quand celui-ci ne ferait pas partie du recueil précédent, on ne pourrait pas raisonnablement le refuser à notre écrivain : d'autant plus que la pièce est postérieure au moine Milon, et faite pour être lue au jour natal de saint Amand, comme les écrits de Milon se lisaient au jour de l'élévation et translation de son corps.

On lit dans les monuments de l'abbaye de Saint-Amand qui parlent des écrits de Gilbert, qu'il avait traité du rétablissement de cette illustre abbaye : *De reparatione ejusdem cenobii*. Si cette partie d'histoire n'était pas traitée dans le poème destiné au récit de l'embrasement du même monastère, ce serait un écrit particulier qui grossirait le nombre de ceux de Gilbert.

HISTORIA MIRACULORUM S. AMANDI

CORPORE PER FRANCIAM DEPORTATO

AUCTORE GILLEBERTO MONACHO ELONENSI.

(Acta SS. BOLLAND., Febr. t. 1, d. 6 ex mss. Gandensi et Belfortii, collatis cum editione Operum Philippi ab Eleemosyna.)

PROLOGUS AUCTORIS.

1. Licet interdum humana mens phantasticis visionibus fallatur, sed non miraculorum signis falli potest, quæ virtutum operator Dominus in fidelibus suis operari dignatur. Ab Ægyptiis namque Magis illusionem phantastica rex captus est Memphiticus cum universa Ægypto, falsa et imaginabilia habens pro vero; sed postquam divinitus ostensa sunt portenta virtutum, Magi etiam ipsi cum cæteris, quantum primum increduli, postmodum tamen professi sunt hoc esse digitum Dei (*Exod. viii, 19*). Cæli nempe, hoc est quique fideles, gloriam Dei loquuntur, et in omnem terram virtutum ipsius sonus progreditur. Unde pro modulo nostræ possibilitatis, inpolitio quidem sermone, sed non ignobili materie,

A quædam insignia ad notitiam conabor mittere posterorum, qualiter in terris nostra ætate rex patecerit immortalis militem suum, beatum videlicet Amandum, gloriose in cælestibus dono immortalitatis a se muneratum. Si quis autem obstinata mente nostrum in hoc stylum studuerit redarguere, arbitrans nos nisi vulgares rumores sequi vellet, huic jaculum opponimus, quod quondam resulantibus veritatem objecit pastor et primipilaris Ecclesie. Non possumus, inquit, quæ audivimus et vidimus non loqui (*Act. iv, 20*). Nil namque hic calamus aperit currentibus articulis, nisi quæ evidenter obtutus probavere scriptoris (1), testimonium ei reddentibus ejusdem temporis monachis, clericis atque etiam venerandæ memoriæ et insignis famæ B laicis (2).

- (1) Hinc constat de scriptoris ætate.
(2) Capitulis deinde margine indicatis Historiam more nostro distinguimus. Ea autem ita legebantur:
1. De campanis ardendo sonantibus, nemine pulsante
 2. De insensato Cameraci sensui reddito.
 3. De muliere languida sanitati reddita.
 4. Muti os et lingua reserantur.

5. De puero debili sanato.
6. De insensato Laudunii sensui reddito.
7. De contracta muliere sub seretro S. Amandi erecta.
8. De cæca visui restituta.
9. De muta a natiuitate ibidem loquente.
10. De puero apertis oculis non vidente per S. Amandum illuminato.
11. De cæca Noviomii illuminata.

CAPUT PRIMUM.

Incendium Elnonense. Miracula ad reliquias S. Amandi Cameraci et Coceii facta.

2. Cap. 2. Igitur anno ab Incarnatione Domini 1066, a transitu vero Amandi 406 (3), sub III Iduum Februariarum, Elnone accensæ sunt domus in foro hora fere tertia (4), unde et in ipsam prædicti pontificis ecclesiam plumbeis tabulis tectam, per tegulas sub ipsis tabulaticis flamma prorupit, antiqui hostis, ut credimus, invidia. Quæ ipsa cum omnibus claustris suis statim est incendio devastata, nec non et apostolorum principis, sed et alia germani (5) ipsius ecclesia. Campanæ (6) fundendo in pulverem sunt redactæ; diruta etiam quæque ornamenta ecclesiæ, columnas dico de Pario lapide cum analogio (7) honestæ fabricæ. Ubi quiddam contigit relatu dignissimum, quod, sicut videntes et audientes in stuporem vertit non minimum, ita lectoris, ut reor, erit veluti monstrum. Nam mox ut ipsæ campanæ a flamma sunt invasæ, cœperunt insimul, nullius nisi solius Dei impulsu, resonare ac si divinitus monerentur plangere ruinam sui et ecclesiæ, donec, ut prælibatum est, in pulverem sunt redactæ.

3. Cujus habitationis restituendæ gratia, fratres cum abbate (8) ipsius loci, ex consulto marchionis (9) terræ, atque episcoporum, petitione quoque Francorum obnixæ, feretrum, quo corpusculum venerandi Patris recubabat, per Galliam detulerunt, quos cum tanto thesauro Galli ubilibet locorum honorifice et summa cum devotione susceperunt. Excessivus sane monasterio septimo Idus Junii; repedavimus in idem sub die IV Nonas Julii. Quid autem hac intercapedine quatuor hebdomadam, meritis sæpe dicti pontificis coram immensitate vulgi, in ipsa regione sit gestum, non ducit mater Ecclesia reticendum; quæ filios suos orthodoxos, filiationemque suam in bona perseverantia quaquaversum conservantes lætatur functos honore populorum. Sed hæc omittentes, jam ad ea quæ decrevimus notanda et memoris commendanda, stylum, quanquam stolidum, vertamus.

4. (Cap. 2) Quædam itaque peragrantes loca, Cameracum urbem devenimus cluentem pontificali cathedra. In qua propter valvas quidam insensatus restrictis arctissime in nervo pedibus residebat, qui, ut ab incolis palam factum est nobis, ob inuiviam insani capitis amentiam, quamdam propin-

A quarum suarum sauciaverat. Ubi cum honorifice ab antistite Lietbertho (10) cunctoque ipsius loci clero recepti, hospitandi gratia commaneremus, illum miserum donari S. Amando interpellavimus, quatenus solum vinculis corporalibus, sanctus, cui donaretur, apud divinam clementiam obtineret dæmoniis absolvi nexibus. Quod et ita factum est. Nam et pontifex nostris assensum præbuit petitionibus, et ille pontifex noster, cujus corpus deportabatur, liberam mentem eatenus captivato a summo pontifice Christo impetravit, ita ut inde nobiscum progrediens, nullum malesani capitis indicium ultra prætenderet.

5. (Cap. 3.) Ab ipsa quoque urbe vestigia detorquentes cum immenso comitatu civium, tendebamus versus oppidum, cui vocabulum est Coceium (11), ubi multæ aversiones ab oppidano, seu iudice ejusdem loci, familiæ inferebantur S. Amandi, quæ circa ipsum degebat oppidum. Sed ubi loco, quo dispositum erat tendere, propiavimus, ecce quemdam presbyterum ecclesiæ in honore S. Remigii extractæ, Milonem nomine, cum plebe promiscui sexus non modica, obvium habuimus, humiliter obsecrantem, ut thecam tanti pontificis in ipsam S. Remigii ecclesiam deferri ibique paululum requiescere permitteremus. Est autem ab hoc loco non multum distans quidam viculus, quem dicunt Vernulium (12). In hoc jacebat mulier, stratu recubans ob immensum languorem membrorum, quæ a lecto nequiverat egredi per curricula bis quinque annorum. Hæc ubi aure percepit sonos et cantus plebis eo divertentis, causam percunctatur. Cumque didicisset corpus S. Amandi a fidelibus turmis illo transferri, continuo in hæc verba prorupit: O si daretur me saltem manibus reptantem, quasi quadrupedem ei obviam fieri, implorarem sanctum, quatenus interventione sacra meæ suffragaretur imbecillitati! Sed cum inhianter arderet quæ optaverat completum iri, interventu tanti Patris, ejus vota clemens prævenit divinitas, cui, quæ mortales nec optare audent, promptum est præstare. Confestim denique sanguis discurrens circa nervos membra languidæ firmavit, languore exhaustis, robore consolidavit. Sicque lecto, cui clinica diuturno languore incubuerat, leniter exsiliens, exorsa est pedetentim progredi usque ad limen domus; inde non contenta incedere, ut est mos mulieribus, raptò cursu ac-

12. De contracto sanato.

3. De muliere Duacæ repente contracta, et coram feretro S. Amandi erecta.

4. De carcerato Coceii per invocationem S. Amandi liberato.

(3) Sequitur Milonis chronologiam.

(4) Monumenta Amandina tradunt incendium illud accidisse die Sabbati, in quem incidit eo anno 1 Februarii. Joannes Buzelinus refert idem cum miraculis adjunctis lib. IV Annalium Gallo-Flandriæ.

(5) S. Andreæ, cujus decanus fuit Gillebertus criptor.

(6) Numero 17 juxta monumenta Amandina et Buzelinum.

(7) Analogium est locus altior, seu pulpitum, unde leguntur sacræ lectiones. S. Benedictus in Regula, cap. 9: « Legantur vicissim a fratribus in codice supra analogium tres lectiones. »

(8) Lanbertus, qui et Fulcardus dicitur, anno 1065 abbas constitutus, vita functus anno 1076, jacto fundamento majoris basilicæ.

(9) Marchio Flandriæ, Baldwinus Pius, sive Insulensis.

(10) Obiit B. Lietbertus Cameracensis episcopus anno 1076, 23 Jul.

(11) Coceium, vulgo *Cousy*, inter Aisiam et Axonam fluvios juxta abbatiam Nogentum.

(12) Vernulium pagus vicinus in diocesi Laudunensi, vulgo *Verveuil*.

currens arripit feretrum, narrans cum idoneis testibus quæ circa se et quanta suo egerit patrocinio ille miraculorum operator egregius. Tum corrigiam cervici suæ, quasi servile jugum, imposuit, seque, ut erat libera, dominio sancti mancipavit. Nec immerito, quippe qui eam, quæ quasi quadrupes vitio naturæ decreverat exire, sibi bipedem naturali usu fecerat ovanter occurrere.

6. (Cap. 4.) Hujus etiam consobrinus quidam juvenis, liber et ipse, sex lustra et eo amplius habens, mutus a nativitate, auditum tamen et intelligentiam plene capiens adducitur, qui ob linguæ officium sibi divinitus concedendum multas sanctorum ecclesias inviserat; sed, ut dictum sit pace eorum, tanti Patris meritis istud servabatur donum. Antiqua in hoc renovantur miracula, et alterius Zachariæ imaginaria agnoscimus surrexisse tempora. Illi innuebant cognati, quod nomen vellet filio imponi; huic itidem innuebant propinqui, qua lege vellet se subjungere servitio sancti. Ille nutu postulavit pugilarem sibi præberi, ut quod lingua nequiverat, notarent articuli; iste nutu æque indicabat se bis binos argenteos pro capitis censu eidem sancto soluturum singulis annis. Ille quod paginæ intendere voluit, restituito mox linguæ officio, aperto sermone promuntiavit. Videamus et in hoc quam iste jocando miraculo imitatus sit eum, ubi coram feretro assistens corrigiam cervici suæ circumposuit. Continuo denique accedens Milo presbyter, cujus supra meminimus, in cujus et hic diocesi natus perhibebatur et adultus, compendiose eum est allocutus: « Qui, inquit, præstolaris, frater? Si nequis sermone, saltem digitorum indicio sub testimonio præsentium exprime quod tenes in mente. »

Conticuerunt omnes, intentique ora tenebant.

(VIRG., *Æneid.* II, 1.)

Tunc ille, ut bis binis conatus est digitis totidem argenteos notificare, clara ac prima voce protestatus est quod articulis moliebatur exprimere. O quem et quantum, si adesses, cernerets plausum turmarum catervatim undique confluentium, Deum hymnisonis vocibus nobiscum collaudantium, præ ingenti lætitia malas effusiones lacrymarum humectantium! Quid proferam de hac ipsa ætate sub qua infirmatus est sermone? Christus mortuum in peccatis hominem, atque in Dei laudibus mutum, passione sua hoc eodem ævo vitæ restituit, in laudes divinas os ejus aperuit, et B. Amandus interventione sacra hunc famulum suum, qui quoquo pacto æquiparandus erat mortuo, quasi locutione vivificavit, eumque laudes Dei extollere fecit, atque in gratiarum actiones Deo solvendas verba formare apud divinam clementiam obtinuit.

7. (Cap. 5.) Nec minus et illud censeo prædicandum quod in ipso limine portarum castris prælibati vidimus mirabiliter gestum. Simul namque ut ipsa sancti cadaveris lectica oblique tenebatur transpo-

(15) Laudunum, seu Lugdunum Clavatum, (vulgo *Laon*.)

A sita, quatenus plebs cervices suas ei submitteret devotione humillima, mulier quædam appropinquans debilem filium ulnis ferebat, qui infra unius anni pene orbitam, terram calcare nequiverat. Hic itaque, ubi eum genitrix feretro supposuit, clamitare cunctis audientibus cœpit: « Depone me, mater, quæntocius ab his, quibus vehor vehiculis, quia videor mihi jam posse tibi pedissequus fieri. Ne velis, obsecro, meæ obviare salutem, tuæ quoque lætitiæ ad-versari. » Tum illa credens eum verbis hæc proferre puerilibus, aut etiam erroneis: « Noli, inquit, filii mi, noli, ne ab imminente turba comprimaris, dum non possis ad exitum rei conducere quod effaris. » Et puer: « Possum, ait, mater, possum. » Post hæc nou præstolans responsum genitricis, ab ipsius continuo se extorsit lacertis, paulatimque tentata via, in cursum se hilariter proripuit. His et hujusmodi clemens pontifex perpetratis circa ipsum castrum miraculorum signis, maluit, credo, oppidanis relaxatione suæ familiæ blanditiis compescere quam minis terrere. Sed quia hæc pro capacitate ingenioli nostri taxavimus, jam ad ea quæ restant, luce clarius nitentia, calamum transferamus, ejus ad hæc explenda invocantes patrocinium cujus credimus meritis reputari tanta insignia gestorum.

CAPUT II.

Miracula Lauduni, Calnici, Noviomi et Duaci facta.

8. (Cap. 6.) Postera denique aurora finem dante, montem Laudunii (13) accessimus, ipsumque statim conscendimus, atque ibi ab episcopo Eleuando (14), universoque ejusdem loci clero cum ingenti veneratione recepti eo die quievimus. Interea sol vergebat ad occasum, et ecce quemdam insani capitis adducunt, manicis pedicisque ligatum. Nox ruit Oceano, cum interim pretiosissimi illius thesauri thecam circumvallantes pueri inuuptæque puellæ, juvenes cum senioribus, incipiunt devote excubias, cum facibus et lychnis ardentibus. Nunc vero jam nox medium orbem tenebat, suadebantque cadentia sidera somnos, cum ille de repente jacens sub feretro in hæc verba prorupit: « Cur meos lacertos hæc astringant ligamina, aut ubinam dejectus jaceam, posco, pandatis, qui circummastatis. » Tunc illi stupore attoniti, rati eum erratica, ut ante, verba proferre, tamen quæ sciscitabatur edocentes: « Ob nimiam, inquit, tui capitis amentiam, ligaminum nodis obstrictus ad patrocinium S. Amandi adductus es, cujus corpus in præsentis S. Mariæ ecclesia novis recubare. Deo, inquit, gratias mecum habetote, vis inhumanis abscessit demerentis; abscedant jam nunc oro catenæ. » Qui simul ac ab omni nexu innumis factus est, consignans se in signaculo sancte crucis, si quod, dialolo instigante, verbum adversus fidei puritatem, in ipso errore fuderat, pectus contundens, reum se professus est. Inde servum se S. Amando tradidit, cujus precibus suæ mentis cœlum indesinenter reputabat. Et merito ejus et

(14) Eleuandi hujus episcopi mentio fit in miraculis S. Ilberti 3 Novemb.

subdidit servitio, cuius suffragio se eatenus mentis A impotem a sævi tortoris noverat eliminatum ergastulo.

9. (Cap. 7.) Illa quoque non sunt silentio prætereunda quæ die Dominica inde nobis remeantibus, habentur supra ipsum montem cunctis cernentibus gesta. Dum itaque portas urbis in supercilio montis positas, cum ingenti cohorte promiscui sexus, ipso fervore meridiei post haberemus, ecce mulier perplexis tibiis, serpens manibus, vultu terræ infixo, accessit, cunctisque viam pandentibus feretro propinquavit. Res mira et admodum stupenda! Ubi se bajulis immiscuit, resolutis nervis se erigens, ipsum gestatorium, mirabile dictu! constanter arripuit. O quis fremitus ab ore vulgi resonabat, quantumque fragor monachorum, clericorum atque laicorum in Dei laudes resultabat! Tunc erat cernere turbas undique ad hoc insigne confluentes, in tantum ipsos bajulos gratia videndæ mulieris opprimentes ut vix quispiam eorum posset movere pedes. Enimvero sapienti usi consilio fecimus sanctum corpus per spatium circiter trium horarum, super quamdam rupem in eodem requiescere loco, ut vel sic aliquantulum respirantes, dein ab ipso descenderemus supercilio.

10. (Cap. 8.) Rem stupidus refero, miraque, fidelem quærens auditorem, enarro; sed non nisi quæ probante visu hæc titulantia acta sunt, fere sub unitus horæ spatio. Continuo namque quædam secundi sexus persona accessit, quæ septem annorum rotam evolverat in mœnore cæcitatibus; hæc simul ut oculis loculum tetigit, detersa caligine, amissi luminis dispendia reparavit. Quæ luci pristinæ restituta, inde nobiscum progrediens, cœpit erga se gesta Christi propalare magnalia.

11. (Cap. 9.) Quædam quoque puella ab utroque adducitur parente, quam uti materna fuderat alvus, perhibebant linguæ officio ad ipsam usque diem caruisse. Hæc pariter ubi venerandi corporis receptaculum deosculatur, plectro linguæ resoluta, vocis organa in laudem Dei sustolluntur. His et huiusmodi quampluribus plebs Laudunensis exhilarans corda miraculis, quæ obtulibus nostris cernenda abstulit inexplicabilis concio promiscui sexus et ætatis, quæ etiam postmodum nobis relata sunt a fidelibus viris, grates solvebat majestati Celsitonantis. Non solum hujus, sed et cæterarum urbium indigenæ ad hæc confluentes spectacula, Deo solvebant ora vocibus hymnidicis, divino numini laudem dicentes, quod causa sanctum illac deportandi acciderit, credentes quoniam nunquam a tanto patrono talia suis emanarent oculis, nisi ecclesiam ipsius incendium devastaverit. Quippe quia nec ipsum suis allatum gauderent confiniis.

(15) Ita mss. editum, *cursum*.

(16) Calneium, Massono *Calnicum*, vulgo *Chaulny*, oppidum non procul ab Aisia fluvio, e quo ductus rivus prope muros inter Feram et Noviomum.

12. (Cap. 10.) Inde utique cum immensa vulgi alacris pressura detorquentes vestigia, processimus tendentes versus Noviomini mœnia. Jam currum (15) immergere sol Oceano parabat aureus, cum castellulum, quod vocant Calneium (16), advenimus, ibique hilariter hospitio recepti, noctu quievimus. Ubi de mane post vigiliis nocturnas quamdam vidimus matronam, quæ in gremio confovebat puerum, gestantem absque lumine lampadem, ocellos dico in capite nullam in se habentes lucernam. Hæc itaque accedens incipit effari, mediaque in voce resistit, singulta quatiente dolorem, exprimens quo afflictebatur super glaucomate filii a nativitate cæcipientis. Cum hoc, inquit, puero noctem hanc pervigilem, duxi, excubans sub feretro S. Amandi. Hunc sane enixa sum mundo absque lumine naturali, et ad hoc eum huc detuli, ut radiis meritorum istius illuminaretur sancti. Sed quia nondum voti compos effecta sum, aliquibus hujus sancti reliquiis tangite obsecro loca lucernarum, si quo modo divina pietas mihi condescendat supplici, ad hunc sua gratia illustrandum. Tunc dentem sæpedicti Patris, sabrilli opere, auro decenter politum, baculum quoque sumentes, quo prædicationis sue rexerat præsulatum, posuimus, ut poposcerat genitrix, super loca luminum. Parvoque expleto intervallo, mox pueri ocelluli suo utuntur officio, nulla penitus obstantæ caligine clarescentes numine divino. Tunc vero quique astantes, genitor in primis cum genitrice, volentes hoc ad certam fidem experimento deducere, offerebant ei monilia, atque candelulas, cæteraque quibus puerilis animus solet arridere, et ipse, prout clare dijudicans, cuncta celeriter arripiebat, mox quoque ludendo porrigentibus sibi vicissim rejiciebat. Digilis etiam innuebant, et ipse contra similiter faciebat. Nec mora canonici prosiliunt ad campanas, nos autem cum populo in laudes prorupimus divinas.

13. (Cap. 11.) Dehinc Noviomum, quo ire pergebamus, pervenimus, ibique S. Eligii quondam S. Amando, dum uterque adviveret, familiarissimi loculos geminos, alterum cum monachis, alterum vero cum clericis obviam habuimus. Ubi ex diversis quibusque ordinibus suburbani oppidani, clerici cum monachis affuere, qui nostri patroni thecam cum immensa suscipientes veneratione, ac summa devotione in ipsam pontificalis cathedræ ecclesiam detulere. Tenso itaque in platea urbis nostro papillone, iidem haud sine ipsius loci antistite Baldewino (17) reverenter recipientes, eo asportavere, tanto gaudentes hospite. Ubi nocturnis de more expletis vigiliis, matutinorum quoque nostratim peractis solemnibus, en mulier affuit oppressa enormi dolore vertiginis, in tantum ut sursum, aut dextrorsum,

(17) « Balduinus Noviomensis episcopus, postquam, teste Buzelino lib. iv Annal. Gallo-Flandriæ, multos Ecclesiæ Christianæ gratia labores admodum fortiter collocasset. »

sive sinistrorsum non valens caput deflectere, foret A
gaudio cassa luminis. Quæ secus feretrum astans,
ad ipsam usque mediantem lucem diei, ita reddita
est incolumis ut his quibus præ dolore capitis pri-
vata erat remediis, lætificaretur coram cunctis.
Nam et visu pristino statim redimita suscepit cœ-
los, ad gratiarum Deo solvendas actiones, et cir-
cumferens oculos respiciebat hinc inde ad circum-
stantes, Domini circa se mirabiliter enucleatas nar-
rans virtutes.

14. (Cap. 12.) Quo facto statim per ora vulgi
disperso, quidam sedens (18) pede distorto addu-
citur, qui propria non credens humo vestigia, juva-
mine fulciebatur alieno. Unde factum est ut sancti-
ssimi confessoris requirens auxilium, ipsius ex-
ploraret gratiam meritorum. Nam diutius coram
ejus manens tremebundus præsentia, tanti antistitis
invocabat precamina apud divinam clementiam
sibi profutura. Tandem igitur quod quærebat repe-
rit, et qui alienis venerat, suis vestigiis rediit, patro-
ciniumque sancti sibi non defore persensit. Hæc et
hujusmodi quamplurima non modo his, verum et
aliis urbibus in Gallia, per nostrum hunc patro-
num, ut prælibavimus, ostensa sunt virtutum in-
signia, quæ aciei nostræ non valuerunt pertingere
notitiam, præ immensitatis popularis pressura; sed
quia nolimus excedere promissa, ad præsens ea
scribimus duntaxat quorum nostros oculos non latue-
runt insignia.

15. (Cap. 13.) Sed et illud reticere non ducimus
commodum, quod Duaci (19) perspeximus insigniter
perpetratum. Quædam namque inter alias incolumis
processit nobis femina, sed, nescio cui reatui ob-
noxia, non est inventa sancto occurrere digna, for-
tassis in eum alicujus blasphemix rea, quam necdum
digna punierat poenitentia. Judicia enim Domini
abyssus multa (Psal. xxxv, 7). Unde factum est ut
statim, ubi domum rediit, pedes ejus natibus, ma-
nus quoque pectori quasi clavis infixæ hærent, ac
sic semimortua jaceret. Hanc utique vidimus ipsi ad
perfugium nostri patroni, quasi mortuam, atque
nullum penitus in se vitæ spiraculum prætendentem,
quodam deferri vehiculo, sed non multo post vidi-
mus eam pedibus resolutis ac manibus versa vicè
coram ipso erectam astare feretro. Hæc sunt, qui-
bus per Gallicam provinciam beatissimi Amandi
merita, (20) ea tempestate declarare dignatus est
Dominus. Cum quibus et alia, quæ ab ipsis infirmis
sanitate redintegratis sub testimonio fidelium nobis
sunt relata. Qualia tamen ista, quanta et illa; in
omnibus operibus suis sit nomen Domini benedi-
ctum in sæcula. Amen.

(18) Forte, *incedens*.

(19) Urbs hæc nunc præclaram habet academiam.

(20) Mss. et excusa habebant *et*.

(21) Titulus hujus capitis excusus erat in elencho
supra dato: at carmina deerant.

CAPUT III.

(21) *Ope S. Amandi carceratus liberatur, et suspen-
sus suscitatur.*

16. (Cap. 14.) Mos fuit antiquis, nec non maet
[usque modernis,

Scriptoris calamum varios percurrere sulcos.

Sic variat mentem dictantis prosa, metrumque;

Unde metro canimus quiddam mirabilis actus

Gestum Coceji, postquam remeavimus ipsi.

Quod jam non oculis, sed fonte probavimus auris.

Terræ culturæ se condonabat abunde

Quidam Landricus, hic quem ditaverat usus:

Solibus æstivis is cum messoribus ipsis,

Tempore quo flavas segetes jam demetit æstas,

Stans lætos fructus proprios sumebat in usum,

B Cum præmissus eques manuum calcaribus urgem,

Concitus a castro venit, supra memorato

Landrico missus, et ei vim ferre paratus;

Qui nitens aliquos ab agro sibi ferre maniples,

Mox ibi sensit agri possessorem dominari;

Denique ridiculum commisit uterque doctum;

Iste negando sua, sed et ille petens aliena.

Tum raptor missus, rapiendi jure potius,

Conata cassus proprio repedit pudibundus.

Cumque statim factum foret Albrico manifestum,

(Sic castellanus per nomen erat vocitatus)

Adducatur, ait, vinctis post terga lacertis.

Landricus dirum gestans sub guttore nodum

Carceris ima simul digne satis experiatar.

C Ad cujus verbum fera vincula carceris illum

Vallant et vexant, scrobis ac horrore retenant.

Hoc igitur castrum, sic est merito vocitatum:

Nam fera plebs ejus barathri se trudit ad actus,

Cujus fluminibus se commiscendo Cocytus (22),

Post se Cocejum trudit per prava suorum.

17. Qualiter hic tetro sit carceris erutus antro,

Pandimus, auctores ut deprompsere fideles.

Nempe catenatus, vallante crepidine clausus,

In diversa trahi cœpit: mentique revenit,

Quod nuper titulis insignis Amandus honestis

Patrarat, mutis dans verbum, lumina cæcis.

Tunc orans lacrymis, et dans suspiria cordis,

Edidit ad tantum, sic clamans, verba patronum:

Pontificale decus, operumque patrator opimus,

D Præsol Amande, tuos nunc affore posco triumphos,

Non aliquem quæris verbis uti cameratis (23):

Simpliciter dico, jam nunc mihi proximus esto;

Si verum de te nuper deprehendimus esse,

Quod per tanta, circa confinia nostra,

Exstent completa, non naturaliter acta;

Exige jam verum clemens ex hoste tropæum

Qui nimis immerito retinet me carceris antro,

Ac in me rerum coærvat quæque malarum.

Oro, juves precibus, ne squalor carceris hujus

(22) Cocytus fluvius infernalis, ἀπὸ τοῦ κοκκίου,
lugere, plorare.

(23) Id est tectis, seu involutis. Camera veteris
fornix, Relgis cubiculum, cœnaculum, hinc cam-
rare. Aliud ms. habebat *cameracis*.

Me vexando diu subigat, mortemque minetur.
Pondera mox ferri post ejus verba resolvi
Sic cœpere simul, quod sit mirabile dictu,
Ceu quis eum ferro manibus releveret ab ipso.
Tum tractans sensim, capiens et iter pedetentim,
Egressusque foras venit, iudex ubi caussas
Exercendo, latus stipante satellite fultus,
Vanos sermones referebat et undique sotes ;
Coram quo positus, cunctis cernentibus exit
Landricus, post se nec quemquam surgere cernit.
Sic cnius clemens miseratio vociferantem
Audit pridem, nunc ipsum munit euntem.

18. (Cap. 15.) Præcipuum quoddam miraculum in pago Noviomensi, a B. Amando factum, sicut quorumdam relatione (24) didicimus, legere volentibus qualicunque scripto notificare curabimus. B. igitur Amando cum duodenis fratribus in pago Laudunensi, loco qui dicitur Baresetum (25), commorante, contigit ut rex Francorum Dagobertus (26) die quadam Compendium (27) deveniret, cujus adventu comperto B. illuc Amandus pergere disposuit. Qui cum ad villam Melincotum appellatam pervenisset, in domo cujusdam viduæ, quæ unicum habebat filium, hospitandi gratia divertit. Interea quidam raptores, ex Belvacensi regione venientes, quidam inde prædam furto abductam ante se deducebant. Qui cum ab incolis ejusdem regionis se insequi perniciousiter cominus aspexissent, opaciore silva sese cum præda sua protinus immerserunt, nec tamen de vita securi, adversarios se insequentes pernici gressu fugiebant. Fortuito jam casu filius mulieris viduæ, in cujus hospitium B. diverterat Amandus, per eundem saltum solus deambulabat. Cum causam penitus ignoranti prædam suam latrones quasi custodiendam reliquerunt, et ipsi semet tantum salvare volentes, expeditius jam fugere cœperunt. Porro viri qui prædam de manu latronum festinabant eripere, juvenem solum cum præda a latronibus dimissa in saltu reppererunt. Quem quia unum ex latronibus fuisse existimaverunt, comprehensum illico suspenderunt. Nec mora, rumor excitatur, clamor attollitur, filius mulieris viduæ suspensus atque jam mortuus esse nuntiatur. Ab omnibus pene incolis circumquaque manentibus curritur ad videndum ; mater etiam suspensi miserandis clamoribus ejulans cum B. quem hospitio susceperat, accurrit Amando. Quid plura ? In tantum vir beatus super compassione mulieris indoluit, ut humi prostratus tandiu orationi plenus lacrymis incubuerit, donec juvenem vivum et incolumem propriæ matri gaudenti et exsultanti, Deo propitiante restituerit. Ob hoc ergo paradoxo dignam et venerabilem memoriam quædam capellula exiguo

(24) Dum isthic cum reliquiis S. Amandi esset auctor ; quod a reliquis miraculis tum factis junxit.

(25) Seu Barisiacum.

(26) A Childerico rege nepote Dagoberti I hunc locum donatum fuisse S. Amando diximus. An Dagobertus filius S. Sigeberti intelligendus ?

(27) Oppidum elegans ad confluentes Axonæ et

A sumptu eodem loco constructa est in honore B. pontificis Amandi, ad laudem Dei Salvatoris nostri Jesu Christi, sanctum suum in cœlo et in terra mirifice glorificantis, qui cum Patre et Spiritu S. vivit et regnat Deus per omnia sæcula sæcul. Amen.

CAPUT IV (28).

Periculum mortis amotum. Clinica sanatur.

19. Styli pandat obsequium, succedens his miraculum

Ut quod claret præsentibus, pateat subsequentibus.
Processu namque temporis, dum structura fundaminis

Ecclesia resurgeret (29), ac valenter proficeret,
Varie operarii occupabantur plurimi.

Quorum mittuntur gemini terram fodera sabuli,
B Willebertus vocabulo, Alberto sibi socio.

Hi ergo facti compares ad operandum agiles,
Exsequabantur gnaviter opus injunctum pariter.

Qui unius articulo diei cum fossorio

Intrantes opificium, mortis incurrunt laqueum.

Quos si cepit, non tenuit, sed laxum sinum præbuit ;

Et quos Satanas terruit, præsul noster eripuit.

Quos turbavit sævitia, fovit misericordia.

Nam locus erat concavus jacens illis sub pedibus,

Terraque cum lapidibus imminabat cervicibus.

Quid multis ? Moles corrui, hosque ferme comminuit.

Willebertus pubetenus detinetur intrinsecus ;

Albertus autem penitus ad ima scrobis truditur.

C Quo concurrens vicinia, membra quærebat mortuas,
Nam quis vivere crederet quam tanta moles stererneret ?

Tamen vivebat merito sancti præsulis inclyto.

Per quem mirum apparuit, quod servum morti sustulit.

Terram enim quæ ruerat, lapidumque volumina

Amoventes finitimi, vix caput semimortui,

Quod pene jam contriverant, ut petras illic jecerant,

Repperientes, extrahunt quasi cadaver mortuum.

Nullum vitæ spiraculum in eo nec anhelitum

Percipientes vividum. Nam ab hora jam tertia

Usque fere ad septimam in tenebris horrentibus

Jacuerat sic obrutus. Inde trahentes pallidum

D Mortuoque simillimum, cum tractarent de loculo

Et faciendo tumulto ; cernentes hunc rubescere,

Intellexerunt vivere. Illic quoque multo tempore

Post sanus vixit corpore cum illo suo compare,

Et post illum certissime perseverans servitio.

20. (30) Anno ab Incarnatione Domini 1090, cui dam monachorum S. Amandi, per somnum visio apparuit tanquam dehiscens cœlum, ardorem igneum

Aisizæ fluminum.

(28) Hæc duo capita continentur in ms. Amandino, postea adjuncta, sive ab eodem Gileberto seu potius alio.

(29) Ergo post obitum Lamberti, seu Fulcardi abbatis, sub Bovone, aut primis annis Hugonis.

(30) Præponebantur hæc verba instar tituli : S. Amandi de Bizo.

flammanem miserit. Et ecce e vestigio clades ignea homines invasit (31), quæ contemptoribus Creatoris ardorem præconaretur divinæ animadversionis. Hic est enim calix justæ damnationis, qui per prophetam Jereniam propinatur sanctæ religioni contrariis (*Jer. xxv, 15*). Quod ipsa re dignatus est Dominus evidenter declarare. Nam ardentes ad loca deferbantur sanctorum (32), et exstinguebantur meritis ipsorum. Quid hoc in facto utrorumque voluerit mortalibus præmonstrare, nisi quod inobedientes juste mereantur ignem gehennæ, jussis vero Dominicis obtemperantes, misericorditer adipiscantur refrigerium quietis perpetuæ? Unde quibusdam in ecclesia S. Amandi quadam dierum datis refrigerio, dum signis concrepantibus astant monachi cum cordium ac vocum júbilo, jacebat mulier foris in domo languore clinica diuturno. Quæ auribus sonitum percipiens signorum, dicensque hoc fieri pro remedio ardentium, filiam, quam domi habebat, et quemdam vocans sibi domesticum rogabat se baculo sustentandam, ab eis deduci ad oratorium. Fatebatur enim se fideliter credere, quod S. Amandus etiam ipsi valeret salutis emolumentum meritis suis divinitus impetrare. Quod et factum est. Denique ad ecclesiam talibus sustentaculis cum gravi perveniens labore simul ac dolore, prostrata implorabat sibi tanti Patris suffragia succurrere. Cum non multo post paulatim erigens se, aliquantulum me-

liorata, et de augenda sibi jam confisa salute, dænam manum alteram filia, altera baculum tenens pervenit ad altare. Ubi orans cum fide, ex integro sanitati restituta est pristina. Quod sentiens surrexit, atque lætabunda remcare cœpit. Cumque dexteram ei porrigeret filia, monens eam assumere virgam in via regenda; illa exsiliens et circa altare discurrens, proclamabat se ultra ad sustentandam non egere baculo, nec alicujus adminiculo; quippe cui S. Amandi beneficiis optatæ salutis commodum divina concesserit miseratio. Quod tripudium monachorum sive clericorum Deum collaudantium, atque laicorum utriusque sexus eo confluentium, ibi tunc fuerit, tanti facti excellentia prodit. Tunc temporis agens in concilio antistes (33) metropolitanus Remensis Ecclesiæ, audiensque consumi homines tam grava luce, triduanum jejunium constituit agi (34), Ninivitarum more, quatenus divini examinis censuram placaret humilitas penitentium, quam offenderat contumacia inobedientium. Tantam igitur gratiam auctor omnium suo indulsit populo ut etiam pueri parvi, tam fide quam devotione, huic se manciparent constituto. Qui cernens iniquitatem verti in æquitatem, quam juste hominibus exaggeraverat, misericorditer removit ultionem, qui in Trinitate perfecta vivit et regnat Deus per omnia sæcula sæculorum. Amen.

(31) De igne sacro illis annis grassante et cœlitus denuntiato pluribus egimus 17 Januarii ad Vitam S. Antonii, tractatu particulari post translationes, de miraculis ejusdem § 1.

(32) SS. Piatonis, Rictrudis, Martini, Deiparæ virginis, et S. Antonii, uti ibidem diximus ex Buzelino et aliis.

(33) Rainoldus, sive Rainaldus, *Contractus*, Gallice *Retiré*, qui Atrebatensem episcopatum ex mandato Urbani II papæ divisit a Cameracensi; mortuus Atrebatim anno 1095, 21 Jan. quo die ejus anniversarium adhuc agit Ecclesia Atrebatensis.

(34) Eodem tempore aliæ ab episcopis instituta publicæ preces. Ita Mejerus lib. II *Annalium Flandriæ* ad annum 1092, scribit: « Tornaci religiosa instituta supplicatio ab Rabodone episcopo de Exaltationis sanctæ crucis, ob pestem quam vocabant ignariam, hoc est, sacrum ignem. Magna religione sacris ubique operatum, ad procuranda quæ fiebant prodigia placandamque Dei iram. Nam alii instar carbonum nigrescentes, alii exesis morbo visceribus tabescentes, pars truncati miserabiliter membris, incredibile est dictu quam multi mortales sacro illo igni sint absorpti. »

Guillaume de Cluse

ANNO DOMINI MXC

Guilielmus

WILLELMUS

CLUSIENSIS CŒNOBII MONACHUS

NOTITIA HISTORICA

(*Histoire littéraire de la France*, VIII, 452)

Guillaume, moine de Cluse, y fut formé à la vie monastique sous le vénérable abbé Benoît II, qui commença à gouverner ce monastère en 1066. Les écrits qu'il a laissés à la postérité sont une preuve du progrès qu'il fit dans la littérature. Son goût le porta à se lier principalement avec ceux qui la cultivaient. Gerould, bibliothécaire de la maison, qui avait une ardeur incomparable à amasser des livres, devint un de ses plus intimes amis. On ignore les autres événements de l'histoire de Guillaume. Seulement on juge par la Vie de l'abbé Benoît, son maître, qu'il a écrite peu de temps après sa mort, arrivée en 1091, qu'il travailla dès lors, et qu'il y mit la main vers 1097.